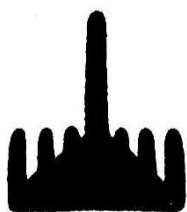

Årbok for Karmsund 1995-1996

Karmsund Folkemuseum

Haugesund 1996

Haugesund Bok & Offset A.S

Zion på ny tomt mellom museumshusene i Dokken. Beliggenheten er som før i skrånende terreng. Men kjelleren i huset var tidligere lavere. Zion bærer budskap både om bedehuskulturen og om sveitserstilens former og konstruksjoner.

NORHEIM BEDEHUS (ZION) – NYTT MUSEUMSHUS I DOKKEN

Av: Carl Egil Buch

Museumshusene til Karmsund folkemuseum er blitt presentert i Årbok for Karmsund etterhvert som de er kommet til samlingen. Denne gangen gjelder det et hus som allerede har tilhørt museet i en årrekke. Det har tilogmed vært i god stand og vel verd et besøk for sin autentiske karakters skyld. Hvor finnes det i dag et bedehus som knapt nok har vært forandret på 90 år?

Men den avsides beliggenheten i forhold til resten av museumssamlingen har hindret museet i å formidle bedehuset. Allerede da museet kjøpte det, var forutsetningen at det skulle flyttes til Dokken. Den daværende private eieren ønsket tomten frigjort og ga museet tre års frist for å gjennomføre flyttingen.

Det skulle gå 13 år før flyttingen ble realisert. Museet brukte pengene til Museumssentralen i Gamle meieriet. Grunneieren ga oss velvillig henstand med sitt krav. Men 15. august 1994 ble da bygningen transportert på båt og bil til ny kjellermur i Dokken. 14. juni 1995 ble det åpnet som museumshus. I Dokken skal det være bedehusmuseum og samtidig fylle et etterlengtet behov for et samlingssted for grupper under tak.

Bygningshistorien

Zion ble bygget sommeren 1904 og innviet 4. september. Tomten ved fergeleiet på Norheim var en gave fra Kristian Lande. Terrenget hellet mot Karmsundet. Huset ble lagt med langsiden mot sundet. Her var det meterhøg kjellermur. Inngangen var fra bakken bak. Her lå huset like på terrenget. Det førte stier fram til inngangen. Situasjonen var altså ikke ulik forholdene på tomten i Dokken. Men kjelleren var av slemmet gråstein og så lav at den ikke kunne utnyttes.

Inngangen til huset var fra et lite bislag direkte til salen. I 1914 ble bislaget utvidet og dør innsatt til kammerset bak salen. Samtidig ble det gjort forbedringer på kjøkkenet over kammerset. Vinduet i gavlen ble blendet p.g.a. lekkasje. Istedet ble det innsatt to nye takvinduer. Det ble snekret en fast innredning. Endelig fikk bedehuset nytt skifertak dette året. De opprinnelige krumme teglpannene ble solgt. I 1920 fikk huset elektrisk lys.

Utvendig har huset alltid vært hvitt. Det ble malt med lange mellomrom - 15 - 16 år. Innvendig var det kort etter oppførelsen umalt. I 1906 ble gulv, dører, vinduer og benker gråmalt. 20 år senere ble veggene malt rosa og taket hvitt. Det nåværende fargeskjemaet skriver seg fra emissær og maler Andreas Kallekleivs oppussing i 1950. Enkelte ådrete dørblad står urestaurert fra hans tid. Ellers lot

Inngangen er sydvendt. Tidligere vendte den mot øst. Bislaget er rekonstruert etter spor og bevarte bygningsdeler. Men taket er gjort litt flatere for å unngå å bryte hovedgesimsen.

museet interiøret pusse opp allerede mens huset sto på Norheim. Etter flyttingen er det flikket. Både kulørene i interiøret og bruken av laserteknikker er karakteristiske for smaken i Karmsund-regionen på 50-tallet.

Skorsteinen sto opprinnelig på 2dre etasjes bjelkelag. Det var ovn i kammerset med rør opp i denne skorsteinen. I 1962 ble det murt pipeløp gjennom 1ste etasje fra bjelkelaget over kjelleren og ny pipe over taket. I 1969 ble sylindervovnen for koks i salen erstattet med oljekamin. Alt dette måtte fjernes da huset ble flyttet. I Dokken er ovns- og skorsteinssystemet restaurert slik det opprinnelig var.

Et uthus med privet hadde stadig vært gjenstand for hærverk og forfall. I 1963 ble bislaget revet og uthuset erstattet med et større tilbygg foran inngangen til bedehuset. Tilbygget inneholdt garderobe og toilettrom med tørrklosett. Det ble revet ved flyttingen. Det nåværende bislaget er rekonstruert etter spor og bevarte deler etter bislaget fra 1914. Det har litt flatere tak enn dette.

De siste endringene i huset ble gjort i 1976. Da ble gulvet plateslått og fikk gulvbelegg. Fra antikvarisk synspunkt var det en lykke at kommunen ikke innvilget søknad fra bedehusstyret om tilskudd til nye vinduer. Hvis vinduene var blitt ofret, ville nok huset hatt langt mindre interesse som museumsobjekt! På den annen side vil museet ikke underkjenne sporene husets liv har satt på det. Derfor framstår huset i dag som da museets overtok det. Unntak er bislag og skorstein som måtte fornyes på grunn av flyttingen.

Utstyret

Benkene på Zion har museet fått fra ungdomshuset på Bokn. Zions benker var kortere. Det var midtgang mellom sittefeltene. I 1962 fikk salen stoler og bord. Instrumentet var opprinnelig harmonium. I 1969 ble det erstattet av piano. Ellers hørte det sangbøker til bedehuset. Like fra starten hadde det også servise med navn. Dette ble supplert flere ganger i årenes løp. Huset hadde to store kaffekjeller. Folk i kretsen betalte et lite beløp for å leie disse tingene til privat bruk. Av Zions eget utstyr er det bare tre bilder i ramme som er i museets eie.

Stil og konstruksjon

Zion er på alle måter en enkel, beskjeden bygning. Men den står i en tradisjon og er typisk for sin gruppe. Som bedehus representerer Zion grunntypen med sal og kammers bak. Kammerset kan benyttes sammen med salen eller lukkes og brukes som eget møterom. Mer utviklete varianter har galleri over kammerset der Zion har kjøkken. Galleri på dette stedet kunne gjerne lukkes med lemmer og benyttes for seg. Galleriene kunne også være ført framover i salen og ut på sidene.

Byggemåten var alenerådende i trehus her i distriktet på slutten av 1800-tallet. Zion er laftet av 3 toms pløyet plank. Planken er lett erkjennbar inne i huset. Taket er av bord (over- og underslag) på åskonstruksjon. I salen er det himling under denne konstruksjonen.

Funksjon og konstruksjon er viktige forutsetninger for en bygnings form. I tillegg kommer formvilje av estetisk art. Her er det sveitserstilsformer av en type som ble vanlig i Haugesundsdistriktet midt på 1890-tallet som preger bygningen. De er enklere enn de mer vulstige formene som var populære i perioden før. Bordkledningen er flat og har staffprofil. Det er gjort utstrakt bruk av avfasning som dekorelement i belistningen. Takutspringene framstår løvtynne og med synlig konstruksjon. Bjelkeendene har skrå-kontur - ikke karniss-kontur som i stilfasen før dette. Detaljeringen på Zion er ellers særdeles enkel. F.eks. er det ikke konsoller under vannbordene på belistningen. For museet i Dokken er det en fordel at vi nå også kan demonstrere sveitserstilen i tillegg til klassisismen som preger de øvrige bygningene.

Eiendomsforhold og drift

Som bedehus flest på våre kanter er Zion oppført og bekostet av innbyggerne i skolekretsen. Bygden eiet bedehuset. Styret for bedehuset ble valgt av et årsmøte, der alle i bygden hadde adgang og stemmerett uten spesielt medlemskap. På styremøtene ble det skrevet utførlig protokoll. Denne er bevart. Det er styreprotokollen som gir så nøyaktig beskjed om hva som er skjedd med bedehuset opp gjennom årene.

I formålsparagrafen for bedehuset heter det: «Bedehuset Zion ... er oppført for at tjæne innvaanerne i denne kreds til et samlingsstæd, hvor de udenfor den offentlige gudstjæneneste kan mødes omkring Guds ord og kristelig virksomhed ....». Tilsvarende formulering går igjen for en rekke bedehus' vedkommende.

*Salen på Zion står med farger og utstyr fra 1950.
Benkene er fra ungdomshuset på Bokn. Bak salen er det kammers for mindre møter.
Over kammerset er det kjøkken. Det blir moderne kjøkken og toilett for Dokken i kjelleren.*

Behov for egne hus for kristelig møtevirksomhet oppsto i kjølvannet av Hans Nielsen Hauges forkynnelse tidlig på 1800-tallet. Haugebevegelsen la stor vekt på et personlig gudsforhold og sterk frelsesvisshet. Kirkens gudstjeneste og sjelesorg syntes å trenge et supplement. Det ble vanlig at troende kom sammen i hjemmene til oppbyggelsesmøter. Bedehusene avløste hjemmene som lokale for slike kristelige møter.

Livet på bedehuset

Fra slutten av 1860-årene vokste det fram en rekke kristelige organisasjoner. Ved siden av personlig oppbyggelse hadde de misjon som formål. For organisasjonene reiste emissærer rundt i distriktene. De bodde hos private mens de var talere på enkeltmøter eller møteserier. Zion ble som bedehus flest, reist for å kunne ta imot disse tilreisende predikantene. På ledige søndagskvelder arrangerte bedehusstyret møter med egne krefter.

Et småmøte i uken fungerte oftest til oppbyggelse for dem som sto bedehuset nærmest. Basarer og fester trakk derimot folk fra hele bygden. Siden det tidligere var høy grad av konsens om trosforestillinger, ideal og moral, fungerte bedehusene med virksomheten som foregikk der, som rene samfunnshus. Forresten ble bedehusene ofte forvaltet på en liberal måte, slik at de også ble brukt til møtevirksomhet uten klar religiøs profil.

Et møte

Hovedelementene i et vanlig bedehusmøte er talen (spesiell forkynner), åpning og vitnesbyrd (folk fra forsamlingen), og rikelig sang. Sang- og musikklagene utgjorde en viktig del av foreningsvirksomheten omkring bedehuset. Som instrumenter nyttet de gitar, violin og trekkspill. Harmonium eller piano akkompagnerte forsamlingssangen.

I et miljø som dette var det behov for mange å markere en viss avstand til ideologi og form. Vi har allerede nevnt galleriene i bedehus som er større enn Zion. På galleriet fant mange sin plass som hørte til i bedehuskulturens periferi. På Zion har disse plassert seg bakerst i salen eller i kammerset når dørene til dette var åpne.

Fra bedehus til arbeidskirke

Da det skulle bygges arbeidskirke på Norheim i slutten av 1970-årene, gikk de fleste i kretsen omkring bedehuset Zion inn for å la virksomheten inngå som ledd i menighetsarbeidet. En slik løsning er ikke selvsagt, siden det ofte utviklet seg skarpe grenser mellom bedehusfolket og kirken. På Norheim ble tidligere planer om å flytte Zion til et mer sentralt sted eller erstatte det med et nytt og større bedehus oppgitt. Først ble huset solgt til etterkommeren etter giveren av tomtegrunn. Senere fikk Karmsund folkemuseum kjøpe huset med støtte fra Tovastad og Skåre sparebank.